

Filosofija ir mokslas

KOMUNIKACIJOS TEORIJOS IR KOMUNIKACIJOS FILOSOFIJOS ASIMETRIJA

Kęstutis Kirtiklis

Vilniaus universiteto
Filosofijos istorijos ir logikos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (370 5) 266 76 17
El. paštas: kestitis.kirtiklis@fsf.vu.lt

Straipsnyje nagrinėjama komunikacijos teorijos ir komunikacijos filosofijos demarkacijos problema, išskylanti komunikacijos teoretikams siekiant mažinti partikuliarumą ir sukurti universalesnę komunikacijos teoriją. Tvirtinama, jog komunikacijos teorija ir komunikacijos filosofija turi būti apibrėžiamos remiantis skirtingais jų tikslais. Komunikacijos teorija siekia struktūruoti ir kaupti turimas žinias apie komunikaciją, jomis remiantis aiškinti ir numatyti konkrečius komunikacijos atvejus. Savo ruožtu komunikacijos filosofija domisi komunikacijos vieta socialiniame žmogaus gyvenime bei bendrosiomis komunikacijos teorijų ir empirinių tyrimų prielaidomis. Tvirtinama, jog komunikacijos teorija ir komunikacijos filosofija yra skirtingų abstrakcijos lygmenų teorijos, todėl negali būti laikomos lygiavertėmis.

Pagrindiniai žodžiai: komunikacijos teorija, komunikacijos filosofija, komunikacijos mokslo metodologija.

Komunikacijos mokslas – nauja, septintą dešimtį skaičiuojanti, sparčiai besiplėtojanti, o kartu ir savojo veido bei savosios padėties mokslų visumoje beieškanti mokslo kryptis. Tokią situaciją liudija dviprasmiška komunikacijos mokslo vieta Europos Komisijos ir Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos mokslų klasifikacijoje, kur komunikacijos mokslo šakos aptinkamos tiek humanitarinių, tiek socialinių mokslų srityse¹. Dar la-

biau komunikacijos mokslo tapatybės paieškas liudija mažne nuo pat institucinio komunikacijos mokslo atsiradimo nesiliaujančios pačių komunikacijos mokslininkų diskusijos šiais klausimais (Gudonienė 1996: 129).

Šios neapibrėžtos tapatybės priežastimi laikytina heterogeniška komunikacijos mokslo kil-

jos, kuriame *informacijos ir komunikacijos mokslai* priskiriami humanitariniams mokslams (06 H Informacija ir komunikacija), nors ir jų šakos yra labiau orientuotos į socialinius mokslus, prie kurių ir aptinkamos – S 265 *Spaudos ir komunikacijos mokslai* (LR švietimo ir mokslo ministerija 1998).

¹ Žr. LR švietimo ir mokslo ministro 1998-01-09 įsakymą dėl mokslo sričių, krypčių ir šakų klasifikaci-

mė (Craig 1999: 121–122, Gudonienė 1996: 129). Savo gimimo metais komunikacijos mokslas laiko 1943-uosius, kai Wilburo Schrammo iniciatyva Ajovos universitete, JAV, buvo įkurta komunikacijos aspirantūra (Gudonienė 1996: 130). Nors pats Schrammas buvo humanitarinių mokslų atstovas ir dėstė kūrybinį rašymą (*creative writing*), jo bendradarbiai, kiti komunikacijos mokslo „pionieriai“, atėjo iš universitetinių socialinių mokslų padalinių (pvz., sociologas Paulas Lazarsfeldas bei psichologas Carlas Hovlandas). Netrukus komunikacijos tyrimų kontekste buvo minimi pačių įvairiausių mokslų atstovai: tikslųjų (pvz., matematikai Claude’as Shanonnas ir Norbertas Wieneris), socialinių (pvz., sociologas Elihu Katzas) ir humanitarinių (pvz., literatūros ir retorikos tyrinėtojas Kennethas Burke’as). Pats komunikacijos mokslas dažnai vadinamas komunikacijos tyrimais, komunikacijos studijomis, o šiuo metu Lietuvoje – komunikacijos ir informacijos mokslais, taip dar labiau pabrėžiant tarpdalykinį komunikacijos tyrimų pobūdį.

Tačiau šis tarpdalykiškumas ne vien leidžia analizuoti komunikaciją ir su ja susijusius fenomenus pasitelkiant platų mokslinės analizės instrumentų spektrą, bet kartu jis sukelia problemų, visų pirma tuomet, kai siekiama sujungti skirtingais būdais gaunamas žinias ir pateikti bendrą komunikacijos vaizdą.

Greta komunikacijos mokslo pastaruoju metu sparčiai plėtojasi ir kitas su komunikacija ir jos tyrimais susijęs diskursas – komunikacijos filosofija. Atsiradusi kaip filosofijos bandymas apmąstyti paskutiniaisiais dešimtmečiais Vakarų visuomenėse pakitusią komunikacinę situaciją, komunikacijos filosofija susiduria su nuolatiniu polinkiu ją įtraukti į komunikacijos studijas, paversti dar viena komunikacijos teorijos forma.

Šiame straipsnyje nagrinėjamas santykis tarp komunikacijos teorijos ir filosofijos, sie-

kiama nurodyti jų sąlyčio taškus ir nužymėti demarkacijos gaires. Teigiama, jog komunikacijos teorijos ir komunikacijos filosofijos skyrimo būtinybę lemia universalesnės komunikacijos teorijos paieškos, o pastarosios neatskyrimas nuo komunikacijos filosofijos apsunkina komunikacijos teorijos raidą. Tvirtinama, jog komunikacijos teorija ir filosofija nesutampa, nes, nepaisant abipusės sąveikos, komunikacijos teorija ir komunikacijos filosofija siekia skirtingų tikslų. Komunikacijos teorijos tikslas yra paaiškinti (kartu ir numatyti) konkrečias komunikacijos apraiškas, savo ruožtu komunikacijos filosofija siekia bendrųjų komunikacijos principų supratimo abstraktesniu lygmeniu, nei į konkrečias situacijas nukreiptos komunikacijos teorijos.

Universalesnės komunikacijos teorijos paieškos

Partikuliarumo mažinimas komunikacijos teorijoje² – aktuali komunikacijos mokslo problema. Komunikacijos mokslo tyrimų nu-

---

² Šiame straipsnyje nesilaikoma skirtumo tarp iš amerikietiškos komunikacijos tyrimų tradicijos Lietuva pasiekusio ir įsitvirtinusio *komunikacijos mokslo* termino ir pastaruoju metu Lietuvoje populiarėjančios iš vokiškos tradicijos kilusios sąvokos *medijų mokslas* (*Medienwissenschaft*) (Michelkevičius 2006: 135). Esamo tyrimo kontekste tokios perskyros laikymasis nėra vaisingas, mat medijų (kaip įtarpintos komunikacijos) tyrimai laikytini komunikacijos mokslo šaka, tad jiems galioja tai, kas galioja ir komunikacijos mokslui apskritai. Juolab kad pačioje vokiškoje tradicijoje dažnai vartojama ir sąvoka *komunikacijos mokslas* (*Kommunikationswissenschaft*) (Michelkevičius 2006: 136).

Situacija darosi keblesnė, kai pereinama į *komunikacijos filosofijos* sritį, kur *medijų filosofija* jau yra išsikojojus tam tikrą nepriklausomybę (pvz., Kauno technologijos universitete yra *medijų filosofijos* magistrantūros studijų programa). Tačiau vargu ar vokiškoji *medijų filosofijos* tradicija yra kokybiškai skirtinga nuo komunikacijos filosofijos, ji veikia traktuotina kaip pastarosios šaka, ypač susijusi su tam tikromis mąstymo tradicijomis (ypač fenomenologine). Tačiau diskusija dėl *medijų filosofijos* peržengia šio straipsnio problematikos ribas.

kreiptumas į vieną objektą (būtent, komunikaciją) anaipol neužtikrina universalios komunikacijos teorijos, gebančios paaiškinti komunikacijos fenomeną, analizuoti su juo susijusius procesus ir pateikti šios analizės išvadas, atsiradimo. Nepaisant jau kelis dešimtmečius išskylančio vieningesnės, o kartu ir universalesnės komunikacijos teorijos poreikio ir nesiliaujančių su tuo susijusių debatų (Craig 1999: 121–123; Myers 2001: 218; Gudonienė 1996: 129), šiandienė komunikacijos teorija tebėra fragmentiška.

Komunikacijos teorijų analizė pradėtina nuo pačios teorijos ir jos sandaros sampratos. Komunikacijos teorijų tyrinėtojas Stefanus Weberis siūlo schemą, išskiriančią keletą teoretizavimo lygmenų: paradigmų, superteorijų (*Supertheorien*), bazinių teorijų (*Basistheorien*), vidurinio lygmens teorijų (*Theorien mittler Reichweite*) (Weber 2003: 16–17, plačiau žr. ten pat: 16–21). Weberio išskiriami lygmenys ne tik nusako komunikacijos teoretizavimo lygmenis ir taip adekvačiai vaizduoja patį teoretizavimo procesą, jie taip pat parankūs žymint komunikacijos teorijos ir filosofijos santykį.

1. *Paradigmų* lygmuo – fundamentalių mokslinių pasaulėvaizdžių lygmuo, apimantis pačias fundamentaliausias mokslines prieigas, jas Weberis (2003: 17) nurodo esant dvi – gamtamokslinę ir kultūros mokslų³ (*kulturwissenschaftlich*). Nepaisant kai kurių žemesnių ko-

---

³ Klausimas apie tai, kiek yra tokių paradigmų, ar nederėtų atskirti humanitarinių ir socialinių mokslų sričių ir pan., peržengia šio tyrimo ribas ir jo atžvilgiu yra šalutinis, tad Weberio vartojamas iš vokiškos mokslo tradicijos ateinantis kultūros mokslų terminas, instrumentiniais tikslais sujungiantis humanitarinius ir socialinius mokslus į vieną visumą, čia yra ypač parankus. Juolab kad, kaip minėta, komunikacijos mokslo statusas, atskirų mokslo sričių atžvilgiu, yra nevienareikšmis.

munikacijos teorijos lygmenų artumo tiksliesiems mokslams (pvz., matematinės informacijos teorijos atveju), dėl vyraujančio tyrimų pobūdžio komunikacijos mokslas skirtinas į kultūros mokslų grupę.

2. Kompleksinės *aukšto abstrakcijos laipsnio* teorijos (Weberio vadinamos *superteorijomis*) siekia pateikti visuminį žinojimą apie tam tikrą dalyką (Weber 2003: 18). Kalbant apie komunikaciją, aukšto abstrakcijos laipsnio teorija turėtų paaiškinti pačią komunikacijos galimybę, komunikacijos sistemų funkcionavimą, atsakyti į klausimus, ką reiškia komunikuoti, kas yra komunikacija.

3. *Bazinės teorijos* – logiškai neprieštarin-gų sąvokų, apibrėžimų ir modelių aibės, galimos operacionalizuoti empirinių tyrimų tikslais (Weber 2003: 19). Bazinių teorijų pavyzdžių gausu, čia turimos omenyje tokios teorijos kaip psichoanalizė, feminizmas, semiotika, struktūralizmas ir t. t. (ten pat). Bazinės teorijos pagrindžia atskiras metodologines prieigas tiriant konkrečius komunikacijos atvejus.

4. *Vidurinio lygmens teorijos* įsiterpia tarp teorijų ir empirinių duomenų, ir kuriamų atsižvelgiant į duomenų diktuojamas sąlygas. Šioje schemoje vidurinio lygmens teorijos turi duomenimis grįstų generalizacijų statusą.

Dabartinėje komunikacijos mokslo būklėje kai kurie tyrinėtojai konstatuoja, jog komunikacijos mokslas nėra pajėgus sukurti originalios aukštesnio nei bazinis lygmuo teorijos (plg. Weber 2003: 22–23). Jau bazinėmis laikytinų komunikacijos teorijų apžvalgos nertai susiduria su Jameso Andersono įvardinta problema (Anderson 1996: 200): ištyręs septynetą populiarių (susilaukusių ne vieno leidimo) komunikacijos teorijos vadovėlių Andersonas suskaičiavo 249 skirtingas komunikacijos teorijas, iš kurių nė viena nebuvo minima visuose vadovėliuose, vienintelė teorija buvo minima penkiose knygose, tik 18 buvo

nagrinėjamos trijų ir daugiau autorių ar autorių kolektyvų, o 195 teorijos buvo minimos tik viename iš leidinių. Andersonui antrina ir kiti tyrinėtojai. Ilgametis žurnalo *Communication theory* redaktorius Robertas Craigas tvirtina, jog „nors esama daugybės komunikacijos teorijų, išties net per daug skirtingų teorijų, veiksmingų atskirose srityse, nėra sutarimo dėl komunikacijos teorijos, kaip tyrimų lauko (*on communication theory as a field*)“ (Craig 1999: 120). O Davidas Myersas padėtį šiandienėje komunikacijos teorijoje vadina „tikra maišatimi“ (Myers 2001: 219). Situaciją reziumuoja Andersonas: „tad šiandien klausimai, ką apskritai turėtume laikyti teorija ir ką turėtume laikyti konkrečiai komunikacijos teorija, lieka neatsakyti“ (Anderson 1996: 201).

Bazinės teorijos komunikacijos moksle faktiškai dažnai yra partikuliarios, į siaurus klausimus orientuotos ir dažnai *ad hoc* kuriamos kitų socialinių mokslų (sociologijos, antropologijos, psichologijos ar politologijos) teorijos, kurių bendras tyrimo objektas neužtikrina teorijų „bendradarbiavimo“.

Problemų daugėja didėjant teorijų abstrakcijos lygmeniui. Bandymai apibendrinti komunikacijos tyrimų išvadas dažniausiai įlieja tyrimo metu gautus duomenis bei žemesnio lygio teorijas į jau egzistuojančias kitų socialinių mokslų pozicijas, tuo būdu ir patį komunikacijos mokslą redukuodamos į kitus socialinius mokslus. Tad gaunama dvejopai komunikacijos mokslui nepalanki situacija: arba tenka pripažinti, kad komunikacijos mokslas pats neturi teorinių pajėgumų ir didžiuma teorijų yra tiesiog „importuojamos“ iš kitų socialinių mokslų (Weber 2003: 16, Craig 1999: 122), arba komunikacijos mokslai viso labo reiškia politologiją ar sociologiją savo tyrimų objektu pasirinkusią komunikaciją (Craig 1999: 123).

Tokia situacija leidžia užklausti patį komunikacijos mokslų egzistavimą ir net grėsmin-

gai artintis prie jų su Ockhamo skustuvu, turint aiškų tikslą – supjaustyti komunikacijos mokslą po gabalėlį ir išdalinti kitoms socialinių ir humanitarinių mokslų kryptims.

Žinoma, su tokia griežta komunikacijos, kaip, beje, ir kitų socialinių mokslų, traktuote ir disciplininėmis perskyromis galima nesutikti. Tai nesunku padaryti priėmus postmodernistinę laikyseną, skatinančią džiūgauti skirtumų ir pliuralizmo akivaizdoje, o integracijos planus ir jos įgyvendinimo bandymus laikyti tiesiog prievartos apraiškomis. Tokiu atveju galima būtų tvirtinti, jog komunikacijos moksluose bendras teorinis laukas nereikalingas. Tačiau faktiškai daugelis komunikacijos teoretikų su tokia pozicija nesutinka, pabrėždami bendresnės komunikacijos teorijos svarbą (Craig 1999: 120, Myers 2001: 219).

Komunikacijos teorijos reikalingumas grįstinas argumentais, remiančiais teorijos poreikį platesniame socialinių mokslų kontekste. Veikale *Sociologinės teorijos struktūra* (*The Structure of Sociological Theory*) Jonathanas Turneris nurodo, jog socialiuose moksluose teorija siekia trijų tikslų (Turner 1974: 2): „(1) klasifikuoti ir sisteminti pasaulio įvykius taip, kad jie galėtų būti matomi tam tikroje perspektyvoje (*can be placed into perspective*); (2) paaiškinti praėjusiųjų įvykių priežastis ir numatyti, kada, kur ir kaip įvykiai vyks ateityje; (3) suteikti intuityviai patenkinantį (*pleasing*) „supratimo“, kodėl ir kaip viskas turėtų vykti, jausmą“. Šie teorijos tikslai relevantiški ir komunikacijos teorijų atveju.

1. Teorijos įtaką moksliniam žinojimui struktūruoti ir akumuluoti pripažįsta ne vienas komunikacijos teorijų tyrinėtojas (Littlejohn 1999: 3; Griffin 1991: 3). Sisteminama remiantis keletu aspektų, kylančių iš teorijos priimamo pamatinio komunikacijos modelio. Dažnai, nors anaip tol ne visuomet, komunikacijos teorijos orientuojasi į transmissinį ko-

munikacijos modelį ir jau klasikine tapusią vadinamąją *Laswello formulę*, pasak kurios, komunikacijos tyrimai turi atsakyti į klausimą: „kas sako ką, kokių kanalu, kam, su kokiais padariniais?“ (cit. pagal Fiske 1998: 48). Pastaruoju metu daugelis komunikacijos tyrinėtojų kritikuoja transmissinį modelį ir siūlo alternatyvius modelius (Peters 2004: 45–48; Craig 1999: 125; Crowley & Mitchell 1998: 2), tačiau pagrindinis teorijos siekis – atsakyti, kas vyksta komunikacijos metu, kaip komunikacija funkcionuoja – išlieka. Skirtingi komunikacijos modeliai, akcentuojantys skirtingus komunikacijos aspektus, tokius kaip pranešimų perdavimas ar prasmės kūrimas (Fiske 1998: 16), implikuoja skirtingas teorines prieigas (plačias jų apžvalgas žr. Littlejohn 1999: 39–250; McQuail 1994: 31–118; Weber 2003: 49–324, Craig 1999: 132–149), orientaciją į skirtingus komunikacijos praktikos lygmenis: tarpasmeninę komunikaciją, komunikaciją grupėse ir masinę komunikaciją (Littlejohn 1999: 251–358). Šios įvairovės akivaizdoje siekiamosios universalesnės komunikacijos teorijos uždavinys yra pateikti nuoseklią komunikacijos proceso sampratą.

2. Komunikacija teoretizuojama dėl įvairių priežasčių: iš mokslinio smalsumo ir noro geriau suprasti, kaip vyksta komunikacija (Craig & Muller 2007: xii), arba iš praktinių, pragmatinių, paskatų, susidūrus su nesėkmėmis komunikacijoje, siekiant suprasti jų priežastis ir ateityje jų išvengti (Craig & Tracy 1995: 251). Nepriklausomai nuo to, dėl kokių priežasčių imamasi komunikacijos teorijos, ji visuomet siekia to paties tikslo: paaiškinti, kaip komunikacija vyko jau žinomais atvejais ir kaip, numanomai, ji vyks ateityje.

Aiškinimo ir numatymo aspektai ypač reikšmingi turint omenyje tai, kad komunikacijos teorijos, kaip ir kitų socialinių mokslų teorijos, kalba apie dalykus, kurie yra tiesiogiai

susiję su individų bendrabūviu, maža to, yra pajėgios tą bendrabūvį paveikti, darydamos įtaką politiniams ir ekonominiams sprendimams, masinės komunikacijos priemonėms ir pan.

3. Prieštaravimų dėl teorijos teikiamo intelektualinio „pasitenkinimo“ esama mažiau, o daugkartinių leidimų susilaukiančios komunikacijos teorijų studijos ir vadovėliai, nemažėjantys komunikacijos tyrimų ir norinčių ją studijuoti srautai, tai tik dar akivaizdžiau paliudija.

Komunikacijos filosofija – komunikacijos teorijos dalis?

Gindamas komunikacijos mokslą nuo minėtų priekaištų ir nurodydamas ryškėjančius šios mokslo šakos autonomijos ženklus, Weberis mini teorijas, laikytinas, anot jo, originaliomis komunikacijos mokslų kryptyje susiformavusiomis teorijomis (Weber 2003: 16). Tokių teorijų apžvalga Weberis nurodo esant Danieles Kloock ir Angelos Spahr knyga *Medijų teorijų įvadas (Medientheorien. Eine Einführung)* (Kloock & Spahr 2000). Kloock ir Spahr apžvelgia keletą teorijų, kurios išties nėra akivaizdžiai susijusios su jokių konkrečių kitu socialiniu mokslu, tačiau jų autoriai (tokie kaip Walteris Benjaminas, Vilémas Flusseris, Neilas Postmanas, Paulis Virilio, Friedrichas Kittleris) nėra laikytini komunikacijos mokslo teoretikais. Jų pozicijos nesiekia paaiškinti ir numatyti konkrečių komunikacijos situacijų ar sisteminti turimų žinių apie komunikaciją. Jie siekia suprasti komunikacijos reikšmę socialiniame žmogaus gyvenime, eksplikuoti ir pagrįsti komunikaciją aiškinančių teorijų vartojamas sąvokas ir komunikacijos tyrimų metodologines prieigas. Būtent šiuos uždavinius sau kelia komunikacijos filosofija.

Analogiška painiava aptinkama ne viename komunikacijos teorijoms skirtame veika-

le. Įvairiuose leidiniuose į komunikacijos teoretikų būrį pakliūva Paulis Ricoeuras (Littlejohn 1999: 208), Frankfurto mokykla (Littlejohn 1999: 230), Karlas Marxas, Martinas Buberis, Edmundas Husserlis (Craig & Muller 2007: 223, 225, 433) ir net Platonas bei Aristotelis (Craig & Muller 2007: 107, 121, Griffin 1991: 266), o jų komunikacijos apmąstymams keliami tokie pat reikalavimai kaip ir televizijos ir jos auditorijos santykį ar diskusijas nedidelėse grupėse nagrinėjančioms teorijoms.

Komunikacijos filosofijos teorijų dalyvavimas komunikacijos teorijos diskusijose „lygiais pagrindais“ yra rimta kliūtis bendresnės ir universalesnės komunikacijos teorijos siekiams. Bandytas filosofus padaryti „lygiaverčiais“ komunikacijos teoretikais yra iš anksto pasmerktas nesėkmei, nes filosofijos tikslai yra gerokai bendresni nei į konkrečius atvejus nukreiptų komunikacijos mokslo teorijų, tad šia prasme komunikacijos filosofijos ir komunikacijos teorijos lygiavertiškumo teigimas yra neadekvatus.

Tai nereiškia, jog filosofija yra griežtai atribotina nuo komunikacijos teorijos ar kad tarp jų neįmanomas bendradarbiavimas. Tačiau nusakant judviejų santykį būtina atsižvelgti į aptartus komunikacijos teoretizavimo lygmenis.

Kylant Weberio pasiūlytąja teorijos gradacija aukštyn atsinešami empiriniai duomenys, susisteminti remiantis atitinkamo lygmens teorinėmis priemonėmis. Juo aukštesnis, abstraktesnis teorinis lygmuo pasiekiamas, juo mažiau konkretūs empiriniai duomenys svarbūs. Savo ruožtu leidžiantis Weberio lygmenimis žemyn vyksta atvirkščias procesas: teorinių elementų mažėja, pirmumą teikiant empirijai.

Komunikacijos teorijos ir filosofijos diskursai glaudžiausiai susieina aukšto abstrakcijos laipsnio teorijų pakopoje. Čia filosofinės pozicijos sukuria prielaidas, kuriomis remdamesi teoretikai kuria pamatines komunika-

cijos sampratas ir modelius, atsako į klausimus, kas laikytini komunikacijos dalyviais, koks veiksmas laikytinas komunikacija ir pan. Tačiau filosofija apskritai nežengia toliau nei dalyvavimas šios pakopos metodologiniuose ginčiuose. Filosofinės pozicijos nelaikytinos bazinėmis teorijomis ar juo labiau vidurinio lygmens teorijomis, galimomis operacionalizuoti empirinio tyrimo tikslais. Atsižvelgdami į savo filosofškai grįstas metodologines pozicijas, komunikacijos teoretikai, o ne į šį lygmenį nenusileidžiantys filosofai, klasifikuoja ir sistemina komunikacijos pasaulio įvykius, nustato koreliacijas, aiškina ir numato.

Jei vidutinio lygmens ir bazinėse teorijose filosofijos ir komunikacijos teorijos skirtumas išryškėja nagrinėjant pastarųjų santykį su empirija, tai siekiant demarkuoti komunikacijos filosofiją nuo komunikacijos teorijos aukšto abstrakcijos laipsnio teorijose pagrindinis dėmesys kreiptinas į skirtingus jų tikslus.

Kas yra komunikacijos filosofija?

Komunikacijos filosofijos apibrėžties poreikis aktualus vis didesniai skaičiui filosofų, besidarbuojančių šioje srityje. Nors komunikacija filosofijos akiratyje buvo jau nuo Platono (Peters 2004: 12–13; Sodeika 2007: 14–15), tačiau po Antrojo pasaulinio karo, ypač pastaruosius tris dešimtmečius, komunikacijos medijų kaitai įgaunant vis didesnę pagreitį, komunikacijos filosofijos diskursas plėtojamas itin sparčiai (Robillard 2007: 245). Europos komunikacijos tyrimo ir edukacijos asociacijos (*European Communication Research and Education Association – ECREA*) filosofijos sekcijos, įkurtos 2006-ųjų spalį, dokumentuose komunikacijos filosofija suprantama dvejopai: „(1) kaip komunikacijos teorijų ir komunikacijos tyrimų metodologinis pagrindas ir (2) kaip filosofijos šaka, apmąstanti komunika-

jos reikšmę žmogaus gyvenime“ (ECREA Philosophy of Communication Section 2007).

Remiantis šiais apibūdinimais ir atsižvelgiant į komunikacijos filosofijos santykį su komunikacijos mokslu ir platesniu socialinių mokslų kontekstu formuluotinos trys komunikacijos filosofijos sampratos, atskiriančios ją nuo komunikacijos teorijos. Tokia trilypė apibrėžtis anaip tol nepretenduoja į išsamumą ir teikia tik bendro pobūdžio gaires besiformuojančiam komunikacijos filosofijos laukui apibrėžti.

1. *Komunikacijos filosofija, kaip filosofijos šaka, apmąstanti komunikacijos reikšmę socialiniame žmogaus gyvenime.* Šitaip suprantamoje komunikacijos filosofijoje ryškėja dvi priegijos. Pirmoji, *medijų*, prieiga remiasi iš Marshallo McLuhano raštų ateinančia medijų įtakos komunikacijai analizės idėja. Filosofai apmąsto kintantį individų bendravimo pobūdį medijuotos komunikacijos metu, medijų įtaką jusliniam pasaulio suvokimui, prasmės kūrimo transformacijas. Jau keletą dešimtmečių diskutuojama, koks yra šių pokyčių pobūdis (ar šiandienė medijuota komunikacija kokybiškai skiriasi nuo ankstesnės) ir kaip (pozityviai ar negatyviai) jie yra vertintini. Šios priegijos atstovais laikytini tokie mąstytojai kaip W. Benjaminas, H. Enzensbergeris, G. Andersas, F. Kittleris, P. Virilio, J. Baudrillardas, F. Hartmannas (platesnę šios priegijos apžvalgą žr. Sodeika 2007: 3–8). Antroji, *dialoginė*, prieiga akcentuoja medijų įtakoje atsiradusius komunikacinius bendrabūvio pokyčius. Jos atstovai analizuoja, kaip dėl medijų su efektyvėjusi komunikacija paveikia socialinio bendrabūvio suvokimą, jo tapimą pliuralistiniu, individams ir kultūroms, gyvenusioms nepasiekiamai toli, staiga atsiradus kaimynystėje, sunkiai suprantamoms jų nuostatoms ir papročiams tapus kasdienės fizinės patirties dalimi – dėl medijų, net nepriartėdami fiziškai, jie įgavo galimybę perteikti savuosius pranešimus net į

labiausiai nutolusius taškus. Didžiuliame įvairialypių pranešimų ir pranešėjų sraute individo buvimas pasaulyje pasidarė komunikaciniu, o pati komunikacija šioje priegoje visų pirma suvokiama kaip santykis, o jos atstovai remiasi hermeneutine ir dialogo filosofija (Arneson 2007: 8; platesnę šios priegijos apžvalgą žr. ten pat: 1–20).

2. *Komunikacijos filosofija, kaip specializuotų komunikacijos teorijų ir komunikacijos tyrimų pagrindas*, – ne mažiau svarbi filosofinių komunikacijos refleksijų sritis, susijusi su pirmąja samprata. Jei komunikacinė situacija pakito, kaip galimas jos mokslinis tyrimas, kokios prielaidos yra būtinos, kad galėtume sėkmingai tirti komunikaciją? Komunikacijos filosofijos, suprastos šiuo būdu, tikslai – užklausti šias, komunikacijos mokslininkų savaime suprantamomis laikomas prielaidas (Anderson & Baym 2004: 589), tirti ontologines, epistemologines, prakseologines ir aksiologines skirtingų komunikacijos teorijų nuostatas (Anderson & Baym 2004: 599, Anderson 1996: 2–3), analizuoti pamatinius komunikacijos modelius ir sąvokas (Peters 2004: 48; Floridi 2005: 351), teikti komunikacijos mokslininkams naujus terminijos pasiūlymus (pvz., Šaulauskas 2000: 45). Greta kontinentinės filosofijos tradicijos šioje sampratoje svarbią vietą užima anglosaksiškoji komunikacijos filosofija – kalbos aktų teorija ir Paulo Grice'o kalbos ir komunikacijos teorija (Meggle 1997: 14–40), taip pat šiedvi tradicijas susiejusi Jürgeno Habermaso komunikacinio veiksmo teorija (Habermas 1995a: 369–454).

3. *Komunikacijos filosofija, kaip socialinių mokslų filosofijos dalis.* Nepaisant nūdienėje socialinių mokslų filosofijoje svarbaus Ludwigo Wittgensteino ir Peterio Wincho inspiruoto „lingvistinio ‘sąjūdžio’“ (Valantiejus 2004: 9), teikiančio ypatingą svarbą komunikacijai, patys komunikacijos teoretikai nėra linę įsilie-

ti į platesnį socialinių mokslų kontekstą ir imti domėn šiuolaikinės socialinių mokslų filosofijos terminijos ir sprendžiamų kontroversijų. Socialinių mokslų filosofijos nagrinėjamos problemos komunikacijos teoretikams dažniausiai lieka labai tolimos, dažniausiai pasitenkinant tik labai bendromis apžvalgomis skyreliuose, skirtuose metodologiniams komunikacijos tyrimų aspektams aptarti. Tačiau net ir pastarieji tekstai dažnai stebina savo nutolimu nuo įprastinės socialinių mokslų filosofijos terminijos, pavyzdžiui, komunikacijos tyrimuose skiriamos tradicinė ir alternatyvi tyrimų paradigmos (McQuail 1994: 41–49, Littlejohn 1999: 25–28), tame pat Littlejohno veikale už keleto puslapių tampančios net *Pasaulėvaizdžiu I (Worldview I)* ir *Pasaulėvaizdžiu II (Worldview II)* (Littlejohn, 1999: 32) užuot vartojus pozityvistinės ir postmodernistinės paradigmos sąvokas (plg. Valantiejus 2004: 312 ir toliau), kurios būtų ne tik labiau suprantamos, bet ir aiškiau užymėtų vienos ar kitos komunikacijos teorijos vietą bendrame socialinių mokslų teorinių ir metodologinių diskusijų kontekste. Nors šioje srityje itin svarbus Habermaso indėlis (Habermas 1995b: 11–68), be to, atsiranda naujų šiai problematikai skirtų darbų (Pavitt 1999: 162),

visgi šitaip suprasta komunikacijos filosofija dar laukia deramo dėmesio.

Išvados

1. Komunikacijos teorija ir komunikacijos filosofija yra tarpusavyje susijusios, tačiau jų santykis yra asimetriškas. Ši asimetrija išryškėja nusakant skirtingus komunikacijos teorijos ir komunikacijos filosofijos tikslus.

2. Komunikacijos teorija siekia kaupti ir struktūruoti žinias apie komunikaciją, o remdamasi jomis, paaiškinti ir numatyti konkrečius komunikacijos atvejus. Savo ruožtu komunikacijos filosofija siekia suprasti komunikacijos vaidmenį socialiniame individų gyvenime, nustatyti bendruosius komunikacijos principus ir bendrąsias komunikacijos tyrimų gaires, spęsti išskylančias metodologines komunikacijos mokslo problemas.

3. Dėl šių skirtumų komunikacijos filosofiją būtina atskirti nuo komunikacijos teorijos, o to nepadarius, komunikacijos teoretikų siekiama universalesnė komunikacijos teorija yra neįmanoma.

4. Savo ruožtu egzistuojantis partikuliarumas komunikacijos teorijoje kliudo jai atlikti savo funkcijas (kaupti, struktūruoti žinojimą, aiškinti ir numatyti komunikacijos atvejus).

LITERATŪRA

Anderson, J. A. 1996. *Communication Theory: Epistemological Foundations*. New York, London: The Guilford Press.

Anderson, J. A., Baym, G. 2004. „Philosophies and Philosophic Issues in Communication, 1995–2004“, *Journal of Communication*, Dec 2004; vol. 54(4): 589–615.

Arneson, P. 2007. „Philosophy of Communication: Entering the Conversation“ in *Perspectives on Philosophy of Communication*, ed. P. Arneson. West Lafayette: Purdue University Press, 1–20.

Craig, R. T. 1999. „Communication Theory as a Field“, *Communication Theory*, vol. 9, # 2: 119–161.

Craig, R. T. & Muller, H. L. 2007. *Theorizing Communication: Readings Across Traditions*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Craig, R.T. & Tracy, K. 1995. „Grounded Practical Theory: The Case of Intellectual Discussion“, *Communication Theory*, vol. 5, # 3: 248–272.

Crowley, D. & Mitchell, D. (1998) „Introduction“, in *Communication Theory Today* eds. D. Crowley & D. Mitchell, Cambridge, Oxford: Polity Press, 1–24.

ECREA Philosophy of Communication Section, 2007. *Section Objectives*, prieiga internete: http://www.philosophy-of-communication.eu/documents/SectionPhC_obj.pdf žiūrėta 2007 09 14.

- Fiske, J. 1998. *Įvadas į komunikacijos studijas*. Vertė V. Gudonienė ir E. Macevičiūtė. Vilnius: Baltos Lankos.
- Floridi, L. 2005. „Is Semantic Information Meaningful Data“, *Philosophy and Phenomenological Research* Vol. LXX, No. 2: 351–370.
- Griffin, E. 1991 *A First Look at Communication Theory*. New York: McGraw – Hill.
- Gudonienė, V. 1996. „Komunikacijos mokslas pradeda skaičiuoti savo šeštąjį dešimtmetį“, *Informacijos mokslai* 1 (4): 129–133.
- Habermas, J. 1995a. *Theorie des kommunikativen Handelns. Band I. Handlungsrationalityt und gesellschaftliche Rationalisierung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, J. 1995b. *Theorie des kommunikativen Handelns. Band II. Zur kritik der funktionalistischen Vernunft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Kloock, D. & Spahr, A. 2000. *Medientheorien. Eine Einführung*. 2 Aufl. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Littlejohn, S. W. 1999. *Theories of Human Communication. Sixth Edition*. Belmont: Wadsworth Publishing Company.
- LR švietimo ir mokslo ministerija, 1998. *Įsakymas dėl mokslo sričių, krypčių ir šakų klasifikacijos*. Vilnius: Valstybės žinios, 1998-01-16, Nr. 6-126.
- McQuail, D. 1994. *Mass Communication Theory: An Introduction. Third Edition*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Meggle, G. 1997. „Theorien der Kommunikation. Eine Einführung“ in: *Kommunikationstheorien – Theorien der Kommunikation* Hg. G.-L. Lueken, Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 14–40.
- Michelkevičius, V. 2006. „Tarpdisciplininės komunikacijos mokslų transformacijos vokiškoje mokslo tradicijoje: medijų paradigma“, *Informacijos mokslai* 37: 135–143.
- Myers, D. 2001. „A Pox on All Compromises: Reply to Craig (1999)“, *Communication Theory*, vol. 11, # 2: 218–230.
- Pavitt, C. 1999. „The Third Way: Scientific Realism and Communication Theory“, *Communication Theory*, vol. 9, # 2: 162–188.
- Peters, J. D. 2004 *Kalbėjimas vėjams: komunikacijos idėjos istorija*. Vertė P. Droblytė. Vilnius: Lietuvas rašytojų sąjungos leidykla.
- Robillard, J. 2005 „Philosophy of Communication: What Does it Have to Do with the Philosophy of Social Sciences“, *Cosmos and History: The Journal of Natural and Social Philosophy*, vol. 1, # 2: 245–260.
- Sodeika, T. 2007. *Tekstas kaip filosofinio turinio raiškos medija. Habiliacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga*. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
- Šaulauskas, M. P. 2000 „Pirmoji paskutinė dekada: tinklažmogio – homo irretitus – pradžios“, *Informacijos mokslai*, #13: 45–49.
- Turner J. H. 1974. *The Structure of Sociological Theory*. Homewood, Illinois: The Dorsey Press.
- Valantiejus, A. 2004. *Kritinis sociologijos diskursas: tarp pozityvizmo ir postmodernizmo*. Vilnius: VU leidykla.
- Weber, S. 2003. *Theorien der Medien. Von den Kulturkritik bis zum Konstruktivismus*. Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft.

ASYMMETRY BETWEEN COMMUNICATION THEORY AND PHILOSOPHY OF COMMUNICATION

Kęstutis Kirtiklis

Summary

The author analyzes the problem of a demarcation line between communication theory and philosophy of communication. This problem arises when communication theorists seek to reduce particularism and create a more universal communication theory. The article argues that communication theory and philosophy of communication should be defined through their different ends. Communication theory aims to cumulate and structure the knowledge of communication, to explain and predict particular cases of communication,

whereas philosophy of communication is concerned with questions regarding the place of communication in social life and also with theory formation and methodology in communication science. Communication theory and philosophy of communication are on the different levels of abstraction and therefore cannot be considered to be commensurate theories.

Keywords: communication theory, philosophy of communication, methodology of communication science.